

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

Осадча Олександра Анатоліївна

УДК 7.036:7.046.(477)

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

за спеціальністю 17.00.05 — образотворче мистецтво

ЛЬВІВ, 2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.
Робота виконана у Харківській державній академії дизайну і мистецтв
Міністерства культури та інформаційної політики України,
м. Харків

Науковий керівник кандидат мистецтвознавства,
Мархайчук Наталія Віталіївна,
доцент, завідувачка кафедри телебачення,
Харківська державна академія культури

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства
Косів Роксолана Романівна,
доцент, завідувачка кафедри сакрального
мистецтва
Львівської національної академії мистецтв

Кандидат мистецтвознавства
Луценко Ігор Вікторович,
доцент кафедри рисунку
Закарпатської академії мистецтв

Захист відбудеться 12 листопада 2020 року о 13.00 годині на засіданні
вченої ради Д 35.103.01 у Львівській національній академії мистецтв за
адресою: 79011, м. Львів, вул. Кубійовича, 38

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівської
національної академії мистецтв за адресою: 79011, м. Львів, вул.
Кубійовича, 38

Автореферат розісланий 12 жовтня 2020 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Цимбала Л.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історія мистецтва як автономна, цілком світська сфера людської діяльності значно молодша за історію художніх практик в межах релігійних культів. Ремінісценції різних релігійних традицій перманентно присутні в мистецтві на різних етапах його розвитку. Попри послідовну секуляризацію європейської культури, розпочату задовго до доби Просвітництва, релігійні сюжети, мотиви та образи по сьогодні мають надзвичайно потужний імпульс тяглості та продовжують наповнювати мистецьке візуально-інформаційне поле, означуючись у найрізноманітніших конфігураціях.

Філософська парадигма 1960–1980-х рр., яку Ж.-Ф. Ліотар поймає як «стан постмодерну», породила культурну ситуацію з притаманним їй ракурсом відмови від «вертикальних» культурних ієрархій, деконструкції «великих наративів» та маніфестованої множинності їх трактувань. В її межах усталена релігійна традиція, яка завжди базувалася на холистичності світогляду, опиняється в ситуації «розхитаного світу», що провокує її до розмиття трансцендентних змістів та втрати «центричності» їх сприйняття. Відтак, ареал присутності в мистецтві ХХ — початку ХХІ ст. релігійної тематики принципово не обмежується цариною церковного / культового мистецтва (за функцією). Попри те, що в гуманітарному знанні певний час побутувало судження про певну маргінальність мистецтва на релігійну тематику поза межами культу (з чітко визначеною функцією), його виключення з магістральних шляхів розвитку мистецтва не сталося. Художня ситуація останніх десятиліть продемонструвала, що функціонування релігійних мотивів і образів поза межами церковного / культового мистецтва перестає бути інертно-пасивним, оскільки формування у 1990-х рр. «постатеїстичного» суспільства вносило сутнісні зміни в усталені категорії «віра», «духовність», «сакральність» та ін., які відтоді існують в сучасному культурно-інформаційному потоці та, як наслідок, у мистецькому середовищі, у нових якостях.

Реалії української художньої культури ХІХ — ХХ ст. поставали на підмурах християнської традиції. Українські митці постійно зверталися до виплеканих народом релігійних сюжетів, мотивів і образів, часто наділяючи їх новими, актуальними до завдань часу сенсами. Від початку ХХІ ст. шар художніх творів, пов'язаних з християнською традицією, невпинно і відчутно множиться. Це актуалізує потребу дослідження причин реактивації релігійної проблематики в спадщині вітчизняних митців 1960 — 1980-х рр., специфіки функціонування та репрезентації християнської традиції в українському мистецтві 1990-х – 2010-х рр.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану підготовки наукових кадрів Харківської державної академії дизайну і мистецтв, навчальних планів кафедри теорії і історії мистецтв та напрямів досліджень НДВ ХДАДМ, зокрема згідно з держбюджетною темою «Методичні аспекти теорії

творчості, матриці символів, атрибутів сакрального мистецтва при формуванні світоглядних понять» (номер держ. реєстрації 0314U003934, 2014–2016) та «Сучасні проблеми українського мистецтвознавства в контексті європейських студій» (номер держ. реєстрації 0117U001521, 2017–2020).

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей функціонування християнської візуальної традиції в творчості українських митців другої половини ХХ — перших десятиліть ХХІ ст. Виконання поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- виявити стан дослідженості означеної проблеми у вітчизняній та зарубіжній фаховій літературі;
- охарактеризувати причини реактивації та місце релігійних мотивів та образів в українському мистецтві 1960 — 1980-х рр.;
- виявити основні творчі стратегії у репрезентації біблійного тексту в роботах українських художників другої половини ХХ — початку ХХІ ст., що не належать до церковного мистецтва;
- окреслити поняття «образ-парадигма» та проаналізувати інспіровані християнською традицією приклади його візуалізації в українському мистецтві кінця 1980-х – 2010-х рр.;
- прослідкувати основні тенденції та закономірності у візуалізації євангельської тематики в арт-практиках українських митців кінця 1980-х — 2010-х рр.;
- визначити специфіку функціонування релігійних образів в контексті процесу ресакралізації сучасної культури.

Об'єктом дослідження є мистецтво (світське) України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет – специфіка репрезентації християнської традиції в творчості українських митців означеного періоду.

Хронологічні межі роботи визначені періодом 1960-х – 2010-х рр.

Географічні межі визначені територією сучасної України.

Методи дослідження. Вибір методів дослідження і специфіка розглянутої джерельної бази були зумовлені проблематикою дисертації. Для її розробки ключовими стали такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування й узагальнення. Вагомими елементами загальнонаукового інструментарію стали методи систематизації та узагальнення, застосування яких обумовило репрезентативність джерельної бази дослідження.

Задля виконання поставлених завдань застосовувалося широке коло спеціальних методів дослідження, зокрема: іконографічний та іконологічний, образно-стилістичний, метод композиційного аналізу. Їхнє застосування дозволило визначити, типологізувати та розкрити специфіку інтерпретації християнської тематики вітчизняними митцями. Зважаючи на те, що християнська сакральна традиція в найрізноманітніших формах широко репрезентована в українському мистецтві, дослідження зазначеної

проблематики потребувало використання семіотичного та герменевтичного підходів.

В цілому методологія дослідження ґрунтується на засадах принципу системності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у роботі *вперше*:

- зібрано та систематизовано матеріал щодо репрезентації християнської сакральної традиції в українському мистецтві другої половини ХХ — поч. ХХІ ст.;

- осмислено стратегії інтерпретацій біблійних образів у сучасних арт-практиках;

- введено до наукового обігу низку творів сучасних українських митців.

Дисертантом *удосконалено* уявлення щодо:

- передумов реактивації християнської тематики в творчості українських митців 1960-х — 1980-х рр. та реактуалізації духовної проблематики в художньому процесі України на межі ХХ – ХХІ ст.;

- розуміння поняття «образ-парадигма», який вжито в роботі при аналізі мистецьких творів світського (не-церковного) характеру, що уможливило його використання в ширшому науковому контексті.

В роботі набуло *подальшого розвитку*:

- уявлення про особливості розвитку релігійної тематики в творчості українських митців 1960-х — 1980-х рр.;

- аналіз функціонування у мистецтві 1960-х — 1980-х рр. християнських сюжетів, мотивів та образів і їхнього зв'язку з національно-орієнтованим тематичним вектором;

- осмислення реалізації ідеї трансцендентного в нефігуративному живописі, продемонстровано його зв'язок із теологічними підвалинами іконописної традиції.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в наукових дослідженнях мистецтвознавчої і культурологічної проблематики, а також у навчальній діяльності, зокрема при підготовці лекційних курсів з історії українського мистецтва ХХ – початку ХХІ ст., в розробці спецкурсів з проблем сучасного мистецтва у мистецьких навчальних закладах. Матеріали та висновки дисертації стануть в пригоді при формуванні музейних колекцій та проведенні виставкової діяльності галерей. Зібраний та осмислений фактологічний та ілюстративний матеріал стане підґрунтям для узагальнюючих праць з історії та критики сучасного вітчизняного мистецтва.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати дисертації отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом їх оприлюднення на 19 наук. конф.: Всеукраїнська науково-практична конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2019/2020 н.р., *доповідь*: «Артефакти сакрального: християнська тематика в гравюрах А. Ялози» (Харків, ХДАДМ, 2020);

Всеукраїнська дистанційна науково-практична конференція «Сучасний культурний простір у мистецтвознавчих рефлексіях молодих науковців», *доповідь*: «Топос як складова образу-парадигми материнства в українському живописі 1980–2010-х рр.» (Київ, НАКККіМ, 2019); VII Платонівські читання, *доповідь*: «Творення перформативної тілесності через іконографічні схеми сакрального мистецтва в проектах авторів Харківської школи фотографії» (Київ, НАОМА, 2019); Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи 2017/2018 н.р., *доповідь*: «Релігійні мотиви та образи в творчості художників Харкова кін.1980-х – поч.1990-х рр.» (Харків, ХДАДМ, 2019); VI Платонівські читання, *доповідь*: «Релігійна мотивіка в творчості Г.Новоженець» (Київ, НАОМА, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання мистецтвознавства: виклики ХХІ ст.», *доповідь*: «Образ-парадигма храму в творчості українських митців 2000–2010-х рр.» (Харків, ХДАДМ, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі», *доповідь*: «Репрезентація трансцендентного у творах нефігуративного мистецтва» (Одеса, ПНПУ ім. К. Ушинського, 2017); Науково-теоретична конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ЛНАМ «Мистецький процес у новій культурно-цивілізаційній реальності: сталі цінності та подолання стереотипів», *доповідь*: «Релігійна тематика в загальному контексті радянського мистецтва» (Львів, ЛНАМ, 2017); Міжнародна науково-теоретична конференція, присвячена 70-й річниці ЛНАМ та 140-й річниці з часу заснування професійної мистецької освіти у Львові «Львівська національна академія мистецтв та етапи формування професійної мистецької освіти в Україні: національна специфіка, європейська парадигма розвитку», *доповідь*: «Пастиш як стратегія інтерпретації християнської тематики в українському мистецтві кін. ХХ – поч. ХХІ ст.» (Львів, ЛНАМ, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання мистецтвознавства: виклики ХХІ ст.», *доповідь*: «Християнська тематика в художньому житті України 2000 – 2010-х рр.» (Харків, ХДАДМ, 2016); XII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти», *доповідь*: «Християнська тематика в художньому житті України 2000 — 2010-х рр.» (Северодонецьк, СУНУ ім. В. Даля / Монреаль, ЦСП «Навчання без кордонів», 2016); Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи 2015/2016 н.р.; *доповідь*: «Номінативний аспект в інтерпретації біблійних мотивів та образів в художній практиці вітчизняних майстрів кін. ХХ – поч. ХХІ ст.» (Харків, ХДАДМ, 2016); Всеукраїнська наукова конференція молодих науковців, аспірантів і студентів «Ювілей НАОМА: шляхи розвитку українського мистецтвознавства», *доповідь*: «Діалог із сакральним: графічний спадок О. Аксініна в контексті християнської традиції» (Київ, НАОМА, 2016);

II Всеукраїнська науково-практична конференція «Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва», *доповідь*: «Пластична презентація біблійних сюжетів у творчості Є. Найдена» (Черкаси, ЧНТУ ім. Б. Хмельницького, 2016); X Міжнародна науково-практична конференція «Релігія та суспільство», *доповідь*: «Проблема рецепції біблійного нарративу в мистецтві постмодернізму» (Могильов, МДУ ім. О. Кулешова, 2016); Міжнародна науково-методична конференція «Концепція сучасної мистецько-дизайнерської освіти в умовах євроінтеграції», *доповідь*: «Ремінісценції авангардової естетики в роботах українських художників 1960-х – 1980-х рр. на біблійну тематику» (Харків, ХДАДМ, 2015); VI Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини», *доповідь*: «Біблійні сюжети в творчості представників харківської групи "МеЖа": до проблеми співвіднесення станковості та монументальності» (Харків, НМЦ ОКС, 2015); Міжнародна науково-теоретична конференція «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес», *доповідь*: «Питання духовності в суспільстві метамодернізму» (Харків, ХПІ, 2015); Міжвузівська наукова конференція науковців, аспірантів і студентів «Ювілей НАОМА: шляхи розвитку українського мистецтвознавства», *доповідь*: «Поетика сюжетів Нового Заповіту та характер їх пластичного рішення в українському мистецтві часів незалежності» (Київ, НАОМА, 2015); II Міжнародна наукова конференція «Theoretical and Applied Sciences in the USA», *доповідь*: «Православний іконографічний канон у презентації християнських мотивів та образів в українському мистецтві другої пол. XX — поч. XXI ст.» (Нью-Йорк, 2015)

Публікації. Результати дослідження висвітлені у 26 публікаціях, з яких 6 – одноосібні статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 4 з яких введені в наукометричну базу.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота містить вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел (417 позицій) та том додатків. Основний зміст роботи викладено на 187 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність роботи, визначаються її мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про апробацію результатів дисертації, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Стан дослідженості проблеми. Джерельна база роботи та методи дослідження» складається з двох підрозділів, в яких аналізується література з теми, визначається джерельна база та методи дослідження.

У *підрозділі 1.1. Аналіз літератури* зазначено, що попри поширене уявлення про сучасність як про феномен наскрізно секуляризований, на сьогоdnішньому етапі в науковій спільноті формується позиція щодо його оцінки як пост-секуляризованого явища (М. Епштейн, Ю. Хабермас).

Засвідчено, що першими на зміни у статусі релігії в межах інтроспекції філософської парадигми (т.зв. «богословський поворот») звернули увагу філософи (Г. де Вріс, Д. Жаніко), після чого вони означилися у соціології, антропології і теорії мистецтва. Теза про зміну вектору в бік відновлення віри в універсалії, прагнення до ствердження інтегральності сприйняття світу та так званого «прагматичного романтизму» стали відправною точкою для метамодерну (Р. ван ден Аккер, Т. Вермюлен), який, попри методологічну хиткість, отримав широке визнання. Це засвідчує глибинний запит на переосмислення категорій «віри», «трансцендентного», «сакрального» в сьогоденні. Приділено увагу визначенню поняття «сакральне», в основу оновленого розуміння якого покладено праці Е. Дюркгейма, М. Еліаде, Р. Отто, які розкривають його гіперонімічну, комплексну природу, зокрема у взаємозв'язку із поняттями «святе» та «священне». Відмічено вагомість репрезентації / візуалізації «сакрального» у вигляді певних матеріальних об'єктів (С. Зенкін), що є сутнісним у мистецтвознавчій перспективі.

Розглянуто англomовні фахові матеріали щодо аналізу існування релігійної традиції в художніх процесах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Відзначено, що на Заході дискусії навколо цього питання постають в поодиноких публікаціях 1960-х рр., де автори вказують на безумовний розрив між цими засадничими сферами культури, внаслідок якого мистецтво перебирає на себе функції віри (Р. Краусс). Водночас, цей розрив породжує спраглисть за сакральним, що компенсується поверненням до архаїки та акцентуванням на матерії, медіумі арт-об'єктів (М. Еліаде). Наприкінці 1990-х рр., коли західне суспільство перейшло до оцінки постмодерної ситуації більш відсторонено (Г. Віс), вбачаючи в ній потенціал до надання апропрійованим християнським символам та ритуалам підривної, контрoверсійної сили (Р. Політські), обговорення проблеми відновлюються. Особливої інтенсивності це обговорення набуває від середини 2000-х рр., коли з'являється низка досліджень, автори яких відходять від констатації секулярного розлому між релігією та художніми практиками, пропонуючи, натомість, ґрунтовні огляди усієї множинності форм та аспектів їх інтеграції. Це, в першу чергу, монографічні праці, що препарують зв'язок теології та естетики, причини розриву із тисячолітніми традиціями та секуляризації мистецтва (Дж. Елкінс, О. Олександрова), його трансформування у феномен «нової релігійності» (Ю. Рижов). Поряд з цим висвітлюються й більш локальні складові проблематики: використання елементів християнського віровчення у популярній культурі (М.-А. Асавей), прояв християнської традиції в конкретних історичних мистецьких явищах та напрямках (Г. Флорковська, М. Шендарєв), а також теологічної методології в художній критиці (Дж. Андерсон). Окрім фіксації очевидності факту суперечної позиції релігії в сьогоденні, спільною тезою для більшості праць є ствердження того, що на зміну пошуку форм втілення конкретних богословських ідей прийшло прагнення відтворити ширше бачення духовності як такої, позбавленої рамок та умовностей.

Аналіз масиву сучасної вітчизняної мистецтвознавчої літератури продемонстрував відсутність прицільної розробки питання існування християнських образів та мотивів в роботах українських художників останніх десятиріч, чия творчість, зрозуміло, не стала предметом осмислення в доробку зарубіжних науковців. Від початку 2000-х рр. християнська традиція потрапляє у фокус уваги вітчизняних дослідників, щоправда, спочатку в контексті безпосередньо церковного мистецтва (Х. Береговська, В. Жердев, Р. Студницький) або загальнотеоретичних праць з питань сакрального в образотворчості (В. Головей). Репрезентація сакрального в світському мистецтві досліджується на прикладі трансформації візантійського канону в художніх системах некласичної естетики (В. Черепанін), зокрема, спорадично згадується в кореляції із розвитком вітчизняного нонконформізму (І. Дундяк, О. Котова, Л. Смирна) та нефігуративного живопису (Т. Ємельянова, Н. Мархайчук, О. Петрова). В оглядових працях з українського мистецтва ХХ та ХХІ ст. превалює узагальнене викладення історичного фактажу та теоретизовані роздуми щодо ролі мистецтва в суспільстві тощо. Попри те, що релігійна тематика такими фахівцями, як О. Голубець, О. Петрова, Н. Усенко та ін. розцінюється як значуща для художнього життя означеного періоду, як цілісне явище художнього процесу 1960 х — 2010-х рр., вона не розглядалася. Виняток складають дослідження сучасної української скульптури (А. Гончаренко, Н. Журмій та ін.) та розвідки творчості окремих художників (Р. Корогодський, Б. Пінчевська, Р. Яців та ін.).

У підрозділі 1.2. Джерельна база роботи та методи дослідження окреслено коло джерел, що сформували основу роботи, а також визначені найбільш релевантні методи їхнього аналізу. І джерела, і методи розглядаються нами як цілісна науково-дослідна система, що навзаєм обумовлює специфіку та властивості застосування конкретних методів до конкретних груп джерел.

Загальна типологія джерельної бази визначається необхідністю аналізувати як текстові (описово-нарративні), так і візуальні (зображувальні) джерела. В межах *першої групи* як основний був використаний ретроспективно-історіографічний метод, що дозволило здійснити аналіз науково-дослідної літератури та сформувати історіографічний «рельєф» проблеми. Необхідність визначення та характеристики ролі конкретних постатей художників у репрезентації біблійної тематики обумовила актуальність біографічних та історико-контекстуальних проблем. В цілому текстові джерела представлені нами послідовно та ретроспективно, а їхня класифікація здійснена у відповідності до мети та завдань дослідження. Окрему увагу приділено проблемам, що не знайшли розв'язання в межах існуючої наукової літератури. *Друга група* джерел потребувала передусім спеціальних методів дослідження, націлених на аналіз творів мистецтва. Використовуючи останні в якості основної джерельної бази, ми намагалися аналізувати ті властивості та риси джерела, які обґрунтовано виражають специфіку ставлення митця до християнської тематики.

Візуальна частина джерельної бази дослідження буда представлена нами у вигляді типологічної моделі, де в якості критеріїв типологізації виступали біографічні, тематичні та іконографічні компоненти. Загальна систематизація візуальних джерел здійснювалась із використанням компаративного та історико-хронологічного методів. Аналіз конкретних творів мистецтва здійснювався за допомогою образно-стилістичного, композиційного та семіотичного методів. Вагоме значення для інтерпретації та характеристики змісту творів мало використання методів іконологічного та іконографічного аналізу (на основі розробок А. Варбурга, Е. Панофського, Е. Гомбріха).

У розділі 2 «Релігійна тематика в українському мистецтві 1960-х – 1980-х рр.» висвітлено особливості розвитку християнської традиції в умовах тоталітарної культури періоду «відлиги» та «застою».

У підрозділі 2.1. «Становлення проблеми: регіональний аспект» стверджується, що «науково-матеріалістичний світогляд», який активно прищеплювався в соціумі упродовж попередніх десятиліть, «відкинув» християнську художню традицію на периферію мистецького життя. При цьому, влада та митці, які дотримувались офіційної (соцреалістичної) доктрини, з успіхом використовували прийоми, розроблені в сакральному мистецтві. В такий спосіб забезпечувався необхідний рівень патетичності у візуальній комунікації (т.зв. «монументальна пропаганда» із властивими для неї алюзіями на візантійські взірці, щоправда, досить побіжними та позбавленими первинного семіотичного наповнення). Зауважено, що і в «суворому стилі» так само присутні завуальовані цитати іконографічних мотивів.

Панорамний огляд проблеми унаочнив, що в українському мистецтві означеного періоду розвиток релігійної тематики фактично знаходився у нелегалізованому стані і звернення до неї було однією з форм інакомислення. Окрім свого опозиційного спрямування, вона була синхронна розвитку позацерковної релігійності та створенню неофіційних релігійних спільнот, що спостерігається в 1970-ті рр. Відтак, нечисельні митці, які використовували у своїх творах християнські образи та символіку, були учасниками нонконформістського руху. Саме в його межах досліджувана проблематика набувала найширшого втілення і, разом з тим, регіональної специфіки у мистецьких центрах УРСР (Київ, Дніпро, Харків, Львів, Ужгород, Одеса).

Твори на сакральні сюжети *київських* та *дніпропетровських* нонконформістів вирізняються демонстративною маніфестацією взаємозв'язку православ'я та української культури. Набуваючи політичних конотацій внаслідок ототожнення на офіційному рівні церкви та націоналістичної риторики, явні цитації візантійського канону синтезувались з атрибутами «українського» — образами, символами, трансформованою пластичною логікою народного мистецтва (О. Заливаха, В. Зарецький, Г. Севрук, І.-В. Задорожний) та бароко (В. Грігоров, Ф. Гуменюк, В. Макаренко).

Харківський художній осередок 1960-х —1980-х рр. характеризувався атомізованістю і відсутністю потужного нонконформістського руху внаслідок сильної владної вертикалі в тогочасних мистецьких інституціях. Біблійна тематика до кінця 1980- х рр. була присутня радше як виключення (А. Кринський), з'являючись здебільшого як прихована алюзія (Є. Світличний). Референції до неї оприявнювали шизоїдну роздвоєність радянської дійсності, в тому числі через деконструкцію. Остання реалізувалася харків'янами як на візуальному рівні (зокрема, у колажах В. Бахчаняна, Є. Павлова, Ю. Рупіна), так і на семантичному через іронічність та «профанізацію» сакральних сенсів (В. Куліков, В. Гонтаров та ін.).

В контексті *львівської* школи спостерігаємо дві магістральні тенденції: з одного боку, це «фольклоризація» через примітив (М. Штейнберг) та декоративізм, що поєднувалися авангардним спадком європейського мистецтва першої третини ХХ ст. (З. Флінта, Б. Сорока). Водночас, Львів вирізняється фокусом на онтологічні виміри релігії (О. Мінько, Л. Медвідь, І. Боднар). Інтерес до екзистенційних питань зумовив появу рефлексивних, «герметичних» творів (П. Маркович, О. Аксінін, М. Ягода), в яких автори через замкненість на пластичних пошуках прагнули візіонерських проривів у простір трансцендентного.

Багато в чому подібну траєкторію обирають і *ужгородські* майстри. Закарпатська школа, що у той час виступала «тихою альтернативою» офіційній соцреалістичній системі, спиралася на сплетення етномистецької своєрідності та модерних західноєвропейських тенденцій. Архітектонічність народного начала в репрезентації біблійних мотивів балансувалася унікальним відчуттям динаміки кольору (Є. Кремницька, Ф. Семан) та лінії (П. Бедзір).

Митці *Одеси* 1960-х — 1980-х рр. зверталися, переважно, до новозаповітних мотивів. Не вдаючись до відтворення церковної візії релігійних образів, вони візуалізували їх суть прийомами модернізму. У їхніх пошуках прослідковується інтенсивний вплив експресіонізму (В. Наумець, Л. Яструб, М. Новіков, Д. Тронов) та абстракціонізму (В. Наумець, Л. Яструб та ін.), що дозволяє акцентувати загострене емоційне переживання біблійної історії.

У підрозділі **2.2. «Пластичні принципи авангарду в творах українських митців на християнську тематику»** окреслено, що успішно вирішити проблему творчого втілення християнської пластичної традиції уможливили художні експерименти, що перейшли до мистецької практики нонконформістів з авангарду. В своєму баченні біблійних героїв та сюжетів митці 1960-х – 1980-х рр. абстрагуються від пластичної уніфікованості канону, наслідуючи виплекану авангардом відмову від міметичності та притаманні художникам-авангардистам перенесення акценту на художню форму, яка виступає як основа твору, що відповідає його змісту. Художні експерименти, що перейшли до мистецької практики нонконформістів із численних напрямів міжнародного та українського авангарду, дозволили

майстрам реалізувати в своїх роботах не лише протестний дух, але й успішно вирішити проблему візуалізації тем, пов'язаних із сакрумом.

У розділі 3 «Функціонування релігійних мотивів і образів в мистецтві України кінця ХХ – поч. ХХІ ст.» окреслено передумови реактуалізації духовної проблематики в художньому процесі України межі ХХ–ХХІ ст., охарактеризовано нарративні стратегії репрезентації релігійних мотивів і образів в мистецтві вказаного відтинку часу, окреслено їхній зв'язок з національною традицією.

У підрозділі 3.1. *«Цитація як інструмент репрезентації біблійних мотивів та образів в художній практиці українських митців»* засвідчується, що через історико-культурну ситуацію, що склалася на українських землях, проблема духовності на сучасному етапі часто сприймається крізь призму традицій церковного мистецтва. Копіюючи його канонічні взірці або їх елементи, митці цікавляться не стільки реплікаціями спадку українського / західного церковного мистецтва, як діалогом із ним (О. Ройтбурд, М. Вайсберг) та потенціалом його кодів для мистецьких рефлексій з актуальних проблем сучасності (Б. Михайлов). Завдяки можливості інтерпретації матеріалу на різних рівнях (сюжетному, стилістичному, технічному), ремінісценції дозволяють митцям досягнути самі підвалини канону, адже дистанція, яка створюється через художнє втручання, виявляє його знакову природу (А. Ялоза). Канон виявляє себе і як носій визначальних теософських засад християнства, і як маркер, що ідентифікує твір із християнським світом.

У підрозділі 3.2. *«Ремінісценція як стратегія функціонування християнської традиції в сучасному українському мистецтві»* стверджується, що арт-практики останнього десятиріччя демонструють приклади глибокого занурення в індивідуальну інтерпретацію художниками канонічних схем і сюжетів. Здебільшого, пряма цитація замінюється ремінісценцією, що натякає на іконописну традицію, але уникає її наслідування (Д. Мовчан, П. Бевза, О. Лозинський, Н. Сацик, О. Смага та ін.). Митці задовольняються використанням тієї чи іншої іконографічної композиційної схеми, але відходять від пластичної мови іконопису. Зазвичай при цьому зберігаються її базові якості, що органічно вплітаються в яскраво виявлену авторську манеру. Інтелектуальне осягнення тексту Священного Письма в них межує із його чуттєвим проживанням та інтеріоризацією. Окремою лінією тут виступають роботи, які інспіровані естетикою українського бароко як яскравого виразника української культурної моделі (М. Стороженко, К. Косьяненко, А. Коваленко). Вторинна символізація через матеріал та усталені формальні прийоми в ремінісценції стають транслятором відчуття Священного, що, фактично, перегукується з концептуальними підвалинами іконопису.

У підрозділі 3.3. *«Авторська інтерпретація: пошук позаканонічного діалогу з біблійною тематикою у вітчизняному мистецтві»* проаналізовано стратегію абстрагування від сформованих століттями візуальних рішень церковного мистецтва. Автономізація мистецтва від його

ритуальних функцій завершила монополію церковного канону на репрезентацію образів, понять та явищ, пов'язаних із релігією. Водночас, її символи/образи/знаки є настільки міцно вкоріненими в комунікативний простір, що митці не дають згаснути інерції їх існування, постійно оновлюючи свій художній вокабуляр та легітимізуючи суб'єктивну перспективу. Авторська інтерпретація релігійної традиції залучає іронію та гру з великим картинним форматом (митці київського сквоту «Паркомунa»), поєднання підкреслено автономізованої, самодостатньої мови матеріалу з впізнаваною християнською символікою (В. Ананян, Є. Світличний, О. Дубовик, Р. Петрук), або ж нарочиту архаїзацію форм (О. Сухоліт), що виокремлює в релігійній образності позаконфесійні універсалії.

У розділі 4 «Специфіка візуалізації християнської тематики в українському мистецтві другої половини 1980-х – 2010-х рр.» охарактеризовані рецепція релігійної традиції вітчизняними практиками сучасного мистецтва та стратегії інтерпретацій біблійних образів у сучасних арт-практиках.

У підрозділі 4.1. «Святе Письмо як джерело образів-парадигм в творчості митців України» засвідчено, що коли художник має справу із релігійним матеріалом (зокрема християнським), то, попри усю можливу суб'єктивність його подачі, пропущеної через персональний досвід, він не оминає діалогу із фундаментальними теологічними концепціями, на яких ґрунтується віра. З цієї позиції більш вдалим та точним є долучення до мистецтвознавчого інструментарію поняття «образ-парадигма» (О. Лідов), в якому поєднані категорії образу та ідеї («платонівський ейдос»), чуттєве та умоглядне начала, що акцентує не стільки візуальний аспект художнього явища, як його концептуальну сутність. «Образ-парадигма» тісно пов'язаний з досвідом митця і глядача та культурною спадщиною, що їх породжує і наділяє широким спектром символічних змістів та асоціацій. На прикладі аналізу робіт українських митців охарактеризовано три образи-парадигми, що мають свої витoki безпосередньо у християнській традиції: Материнства (І. Марчук, М. Гейко та ін.), Раю (А. Ялоза, П. Маков та ін.) та Храму (А. Криволап, Г. Новоженець та ін.).

У підрозділі 4.2. «Християнське сприйняття трансцендентності “божественного” у творах нефігуративного мистецтва» проаналізовано приклади вітчизняного нефігуративного живопису, що дотичні до християнської тематики. Виявлено їх зв'язок із принципами апофатичного богослов'я, яке заперечує можливість мімезису в якості інструменту для зображення вищої реальності. Практики абстрактного мистецтва тяжіють до максимальної «конкретності» зображення й тому звертаються до єдиної даної нам дійсності — дійсності фізичної. Абсолютизація матерії (фарби, поверхні, кольору) спонукують митців в розмові про «духовне» до використання мови нефігуративного мистецтва (М. Гейко, О. Животков, Т. Сільваші, В. Боднар), оскільки абстракція дозволяє уникнути симулякрів та подолати «рацію», які не сумісні із природою трансцендентного. Іншою точкою дотику з теософськими підвалинами церковного живопису є медіальний статус автора,

який дотримується принципу «чистого живопису» (Т. Сільваші), який «сам себе пише». В цьому моменті виразно постають асоціації зі статусом іконописця як провідника богонатхненного образу.

У підрозділі 4.3. «Християнська візуальна традиція в сучасних арт-практиках українських митців» окреслено, що джерелом, яке вплинуло на формування естетики об'єктів, що належать авторству українських представників contemporary art, стала історія церковного мистецтва та іманентні йому прийоми ієротопії (О. Лідов) – створення священного, «іконічного» середовища, яке за допомогою живопису, архітектури та музики транслює конкретні змісти (релігійні ідеї) та викликає необхідний емоційний стан. Таке комплексне застосування просторових та часових видів мистецтва часто зустрічається і в інсталяціях; тому цілком природньо, що вітчизняні автори, при зверненні до християнської тематики, оперують аналогічним інструментарієм (В. Кауфман, Д. Мовчан, О. Мась, М. Молчан).

Вказано, що прагнення подолати розрив між традиціями християнського мистецтва та сучасними художніми реаліями підштовхнуло митців до ідеї інтегрувати в творчість пластичну мову іконопису. Це призвело до появи від середини «нульових» численних виставок «сучасної ікони», ікони на склі тощо. Наприкінці 2000-х рр з'являється низка інституцій (фондація «Symbolum Sacrum» та галерея «Iconart»), що спеціалізуються на досліджуваній нами царині. Вони активно залучають як майстрів, що трансформують традиційні техніки іконопису, так і тих, хто використовує сучасні арт-практики в межах християнського дискурсу, стираючи межі між сакральним та світським, використовується також в рамках окремих проєктів. Зауважено, що переважна більшість подібних заходів із чітко маніфестованою (через назву та / або концепцію) християнською тематикою, проводились в західних та центральних областях України, в той час як в східних художніх центрах превалюють виставки із більш завуальованими відсилами до релігійної проблематики. Відзначено, що такі виставки постають в синтезі зусиль приватних та державних інституцій, як це продемонстрували проєкти «Велике та Величне» (Київ, Мистецький Арсенал, 2013), «Ангели» (Львів, Палац Лозинського і Музей Пінзеля, 2017) та інші.

ВИСНОВКИ

Проведення мистецтвознавчого дослідження, систематизація джерел і аналіз комплексу творів українських митців другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. дозволяє висунути наступні узагальнення та теоретичні положення:

1. Аналіз літератури з означеної проблематики дозволяє стверджувати, що зв'язок «сакрального» та сучасного («профанного») мистецтва найбільш повно розкрито в англomовних фахових дослідженнях останнього десятиліття. Проте, й у вітчизняній мистецтвознавчій літературі є нечисленні матеріали, які розкривають окремі грані проблеми на достатньому теоретичному рівні. Спільною для переважної частини праць є теза про штучність використання релігійних образів митцями кінця ХХ – поч. ХХІ ст.,

бо ці твори позбавлені культового призначення та мають на меті лише «відтворення», а не «створення» богословського змісту.

2. Прослідковано розвиток релігійної тематики в українському мистецтві половини 1960-х – 1980-х рр. Проведено паралелі з тенденціями функціонування християнських мотивів в загальнорадянському контексті образотворчого мистецтва. Підкреслюється, що, попри декларовану табуїзованість релігії як певного «атавізму», система соцреалізму використовувала тисячорічні напрацювання церковного мистецтва, запозичуючи та перероблюючи його іконографічні схеми в творах як монументального, так і станкового мистецтва. Їх присутність, безумовно, була ретельно замаскована; тож єдиною сферою, в якій, хоч і зрідка, відкрито звертались до християнських образів, було неофіційне мистецтво. Художня розробка християнської проблематики набувала різновекторного характеру в різних мистецьких центрах. Для київського та дніпропетровського осередків характерна декларативна робота з релігійними образами як невід'ємного елементу національної ідентичності та «духу народу» (Ф. Гуменюк, В. Зарецький, І.-В. Задорожний). В харківських реаліях апеляції до сакрального тривалий час існували латентно, з'являючись нерідко задля підкреслення розлому між буденністю та Величним (В. Бахчанян, Є. Світличний, В. Шапошников). Роботи представників львівської мистецької школи також резонують з подібним переживанням духовної кризи, але позбавленим іронічно-профанізуючої тональності (Є. Лисик, Л. Медвідь, О. Аксінін). Мажорніше в своїй тональності, екстравертне осмислення сакрального, що спирається на перетлумачення західноєвропейських модерністських прийомів, сформувалося в контексті Одеського нонконформізму (В. Хрущ, Л. Яструб, В. Наумець). Подібна ж експресивність та вітальність, морфологічно злита з традиціями народного мистецтва, визначає і приклади звернення до релігійних образів майстрами Ужгорода (Ф. Семан, П. Бездір, Є. Кремницька).

3. В аналізі подальшого функціонування християнської традиції в українському мистецтві окрему увагу приділено доробку митців після здобуття Україною незалежності. Якщо майстри радянської доби, за незначним виключенням, лише епізодично звертаються до євангельських сюжетів, то період від 1991 р. позначився появою цілої низки авторів, які системно працюють з біблійними образами в межах світського мистецтва (В. Ананян, М. Вайсберг, В. Колтун). Окреслено специфіку творчих стратегій у репрезентації біблійних сюжетів, серед яких в якості найбільш типових виділено три центральні: цитація, ремінісценція та авторська інтерпретація.

4. Постмодерністські тенденції, що базуються на текстоцентричному сприйнятті дійсності, сприяли появі у 1990-х – 2000-х рр. творів, що *прямо цитують* та «вмонтовують» в композицію фрагменти класичних релігійних полотен або ікон (О. Ройтбурд). Іншою самостійною формою цитації, до якої вдаються сучасні автори, є *ремінісценція* — завуальована присутність запозичення, що відсилає до концепцій «пам'яті» та «нагадування», адже головним інструментом тут виступає стилізація. Об'єктом стилізації

найчастіше з огляду на культурно-історичну традицію держави стає візантійський іконографічний канон, елементи якого (пластичні, структурні) вмонтовуються в художні твори (В. Колтун, П. Бевза, Д. Мовчан, О. Лозинський, Н. Сацик). Третьою та найпоширенішою мистецькою стратегією в роботі з християнською тематикою є авторська *інтерпретація*, що характеризується найбільшою мірою віддаленості від усталених форм церковного мистецтва та широтою стилістичних експериментів. Досить часто вона набуває форм контамінацій (що є, фактично, одним з варіантів деконструкції), коли митці пропонують своєрідні візуальні «неологізми», що синтезують загальнозчитувані коди біблійних історій з особистісними, суб'єктивним сенсами.

5. Іманентною частиною будь-якого релігійного матеріалу є саме його семантичне наповнення. Культурна спадкоємність, що забезпечується міграцією образів, дослідження якої розпочав ще А. Варбург, не дозволяє сучасним митцям у повній мірі абстрагуватись від богословського наповнення християнської тематики. Контакт з нею подекуди здійснюється через «образи-парадигми» (поняття, введене в науковий обіг візантологом О. Лідовим). Образ-парадигма є не усталеною візуальною формулою чи схемою, а комплексом «ейдосів», що втілюють фундаментальні риси того чи іншого феномену, який є вагомим в рамках християнської сакральної традиції. Зазвичай, це поняття зустрічається в межах досліджень з історії візантійського та давньоруського мистецтва. Однак, його синергетичний характер дозволяє використання і в сучасному арт-процесі. Як приклад, в рамках роботи було виділено та проаналізовано три ключові «образи-парадигми» в українському мистецтві: Раю, Храму та Материнства, які акумулювали в собі як посилення на центральні теологічні концепції християнства (уявлення про райський сад та Град Божий; храм як модель Всесвіту; Богородиця як носій уявлень про жіночі чесноти та ідеї жертвовності), так і різноманіття контекстів, в які вони вписані.

6. Продемонстровано, що сучасні арт-практики прагнуть до досягнення релігійної тематики на якісно новому рівні. Відсторонюючись від сфокусованості на нарративній складовій образів та сюжетів, митці презентують їх через базові теософські аспекти церковного мистецтва. До таких відноситься ахіропіта (нерукотворність зображення), яка активно застосовується в нефігуративному живописі. Завдяки відмові від мімесису та зосередженості на фізичній реальності самого медіуму, таким майстрам як О. Животков, Т. Сільваші, В. Боднар вдається досягти тієї міри де-раціоналізації своїх полотен, який дозволяє їм вийти на інтуїтивно-трансцендентний рівень сприйняття.

Іншим елементом церковної художньої культури, що адаптується художниками в роботах, дотичних до християнства, є *ієропотія* — створення сакральних просторів. Спираючись на її принципи (у т.ч. через імітацію елементів храмової архітектури, як то іконостас), автори (М. Коломієць, О. Мась, Д. Мовчан) створюють потужні імерсивні простори, які долучають

глядача на рівні переживання максимальної реальності простору та причетності до нього в конкретний момент споглядання.

7. Водночас з десакралізацією, «розчаклуванням» оточуючого світу відбувається процес транспозиції (переносу) її функцій на інші соціальні явища, зокрема на мистецтво. На тлі викристалізованих в ньому тенденцій до індивідуалізму, віри в існування абсолютної істини (а відтак і можливості існування божественного) та гуманізму, це дало поштовх до входження християнської тематики у вітчизняне художнє життя: з'являються спеціалізовані виставкові простори, сфокусовані на цій проблематиці, фестивалі та масштабні мистецькі проєкти, що постають на перетині державної та приватної ініціативи. Християнська сакральна традиція поступово відновлює свою легітимність у вітчизняному мистецькому просторі, уособлюючи в собі вагому складову як національної спадщини, так і вписаності української культури в міжнародний контекст. З одного боку, звернення до неї вмотивоване прагненням художників зрозуміти стосунки між релігією та мистецтвом в умовах секуляризації, а з іншого — є спробою подолати духовний вакуум та переосмислити загальнолюдські цінності в сучасних реаліях.

8. З'ясовано, що передумовами реактуалізації питань віри та духовності в мистецтві стали відчутні тектонічні зрушення на світоглядному рівні. В першу чергу, це поступовий відхід від постмодерністських практик, що триває наразі. Постмодернізм викристалізувався як реакція на утопічний проєкт модернізму, заперечуючи поняття абсолютної істини та авторитету, які є базовими для будь-якої релігії. Святе Письмо сприймається з такої перспективи як один з метанаративів, що реконструюється, та втрачає трансцендентну цілісність. Його художня репрезентація, натомість, набуває і до взаємодії з іншими контекстами. Утворена дистанція між мистецтвом та релігією дає можливість більш об'ємного, виразного оприявлення усього структурного кістяка останньої, повністю резонуючи з герменевтичним постулатом Х.-Г. Гадамера про «традицію як інаковість».

У 2000-х — 2010-х рр. означилася зміна вектору в бік відновлення віри в універсалії та прагнення до ствердження інтегральності світосприйняття. Міф, що є засобом осягнення реальності, переживає відродження і разом з ним — ідеї духовного, сакрального, трансцендентного, які знаходять яскраве втілення в сучасних арт-проєктах.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Осадча О. Ремінісценція як інструмент художньої репрезентації біблійних образів та сюжетів в творчості українських митців кінця ХХ — поч. ХХІ ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2018. № 1. С. 249-253.

2. Осадча О. Авангардові інспірації в інтерпретації християнської тематики в українському мистецтві 1960–1980-х рр. *Народознавчі зошити*. Львів, 2018. № 6. С. 1520-1528.
3. Осадча О. Особливості інтерпретації біблійної тематики у творчості митців Західної України 1960–1980-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. Тернопіль, 2017. № 2. С. 248-255.
4. Осадча О. Розвиток релігійної проблематики в радянському мистецтві 1960-х — 1980-х рр. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків, 2017. № 4. С. 97-104.
5. Осадча О. Християнська тематика в українському станковому живописі 1980-2000-х років крізь призму національної традиції. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*. Рівне, 2016. Вип. 22. С. 227-234.
6. Осадча О. Біблійна тематика в українській скульптурі 2000-х рр. (образно-стилістичний аспект). *Вісник ХДАДМ*. Харків, 2014. № 3. С. 76-80.
7. Marhaychuk N. Osadcha O. Manifestation of Transcendental in Abstract Art (on the material of the late 20th — 21st century Ukrainian painting). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2020. № 2. С. 42-51.
8. Осадча О. Проблема рецепції біблійного наративу в мистецтві постмодернізму. *Релігія и общество '10*. Могилев: МГУ ім. А.О. Кулешова, 2016. С. 236-239.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дослідження:

9. Осадча О. Артефакти сакрального: християнська тематика в гравюрах Альбіни Ялози. *Всеукраїнська науково-практична конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2019/2020 навчального року: зб. тез*. Харків: ХДАДМ, Харків, 2020. С. 31-33.
10. Осадча О. Творення перформативної тілесності через іконографічні схеми сакрального мистецтва в проектах авторів Харківської школи фотографії. *VII Платонівські читання: зб. тез*. Київ: НАОМА, 2019. С. 128-129.
11. Осадча О. Топос як складова образу-парадигми материнства в українському живописі кінця 1980-х – 2010-х рр.». *Всеукраїнська дистанційна науково-практична конференція: Сучасний культурний простір у мистецтвознавчих рефлексіях молодих науковців»: зб. тез*. Київ: НАКККіМ, 2019. С. 218-220.
12. Осадча О. Релігійні мотиви та образи в творчості художників Харкова кінця 1980-х — початку 1990-х рр. *Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2017/2018 навчального року: зб. тез*. Харків: ХДАДМ, Харків, 2018 р. С. 50-52.
13. Осадча О. Релігійна мотивіка в творчості Галини Новоженець. *VI Платонівські читання: зб. тез*. Київ: НАОМА, 2018. С. 116-117.

14. Осадча О.А. Образ-парадигма храму в творчості українських митців 2000-х — 2010-х рр. *Актуальні питання мистецтвознавства: виклики XXI століття: зб. тез.* Харків: ХДАДМ, 2017. С. 254-257.
15. Осадча О.А. Репрезентація трансцендентного у творах нефігуративного мистецтва. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: зб. тез.* Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2017. С. 365.
16. Осадча О. Релігійна тематика в загальному контексті радянського мистецтва. *Мистецький процес у новій культурно-цивілізаційній реальності: сталі цінності та подолання стереотипів: зб. тез.* Львів: ЛНАМ, 2017. С. 84-86.
17. Осадча О. Номінативний аспект в інтерпретації біблійних мотивів та образів в художній практиці вітчизняних майстрів кінця ХХ – поч. ХХІ ст. *Всеукраїнська науково-практична конференція професорсько-викладацького складу за підсумками роботи 2015/2016 навчального року: зб. тез.* Харків, 2016. С. 52-55.
18. Осадча О. Пластична презентація біблійних сюжетів у творчості Євгена Найдена. *Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва: зб. тез.* Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 83-86.
19. Осадча О.А. Репрезентація новозавітних сюжетів у творчості Олександра Дубовика. *Актуальні питання мистецтвознавства: виклики XXI ст: зб. тез.* Харків: ХДАДМ, 2016. С. 106-108.
20. Осадча О. Діалог із сакральним: графічний спадок Олександра Аксініна в контексті християнської традиції. *Ювілей НАОМА: шляхи розвитку українського мистецтвознавства: зб. тез.* Київ: НАОМА, 2016. С. 50-51.
21. Осадча О. Християнська тематика в художньому житті України 2000-х — 2010-х рр. Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: зб. тез. Монреаль: ЦСП «НБК»; Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 58-60.
22. Осадча О. Категорія образу-парадигми в контексті розвитку християнської тематики в сучасному українському мистецтві. *Virtus*, 2015, № 3. С. 27-29.
23. Осадча О. Поетика сюжетів Нового Заповіту та характер їх пластичного рішення в українському мистецтві часів незалежності. *Ювілей НАОМА: шляхи розвитку українського мистецтвознавства: зб. тез.* Київ, 2015. С. 23-24.
24. Осадча О. Православний іконографічний канон у презентації християнських мотивів та образів в українському мистецтві другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Theoretical and Applied Sciences in the USA: зб. тез.* Нью-Йорк: CIBUNET Publishing, 2015. С. 5-8.
25. Осадча О. Ремінісценції авангардової естетики в роботах українських художників 1960-х – 1980-х рр. на біблійну тематику. *Концепція сучасної мистецько-дизайнерської освіти України в умовах євроінтеграції: зб. тез.* Харків: ХДАДМ, 2015. С. 174-177.

26. Осадча О. Питання духовності в суспільстві метамодернізму. *Україна и мир: гуманитарно-техническая элита и социальный прогресс: зб. тез.* Харків: НТУ «ХПІ», 2015. С. 198-199.

АНОТАЦІЯ

Осадча О. А. Репрезентація християнської традиції в українському мистецтві другої половини ХХ – початку ХХІ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.05 «Образотворче мистецтво». – Львівська національна академія мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України. — Львів, 2020.

Дисертація є одним з перших комплексних досліджень функціонування християнських мотивів і образів в спадщині українських митців 1960-х – 2010-х рр. У роботі прослідковано динаміку реактивації в українському радянському мистецтві 1960–1980-х рр. християнської традиції та її розвиток до сьогодення. Розкрито зв'язок між сплеском інтересу до релігійної проблематики та процесом ресакралізації культури, що відбувався на глобальному рівні. Розглянуто основні стратегії репрезентації християнської традиції, адаптації та трансформації канонів церковного мистецтва у світській художній практиці. Запропоновано використання конструкту «образу-парадигми» для опису авторських підходів до інтерпретації релігійної топіки. На основі мистецтвознавчого аналізу продемонстровано множинність авторських творчих стратегій, вказані джерела їх інспірації, що варіюються від переосмислення авангардних пошуків до постмодерністських методів (цитуація, деконструкція тощо) та ієротопічного моделювання простору в неklasичних видах мистецтва.

Ключові слова: християнська традиція, репрезентація, ресакралізація, образ-парадигма, канон, сучасне українське мистецтво.

ABSTRACT

Osadcha O. Representation of Christian tradition in the Ukrainian art of the second half of the 20th – early 21st. – Qualification scientific work as the manuscript.

The thesis for a degree of the PhD in Art Criticism: Specialty 17.00.05 – Fine Arts. – , Lviv National Academy of Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Lviv, 2020.

The thesis covers the problems of functioning of Christian subject in the works by contemporary Ukrainian artists. The research is based on the vast range of pieces, including painting, graphic arts, sculpture, as well as some non-classic forms (like installation and performance). Their number is growing, which, on the one hand, can be explained with the shift of the religion's status, as it has got back its legitimacy after being tabooed during the Soviet times. On the other hand, the global discourse demonstrates the overall increasing interest in the concepts of

spirituality and transcendence. It is stressed that the current social and cultural situation is usually characterized as predominantly rational, positivistic, and opposed to religious worldview. However, recently more and more researchers are pointing out the presence of connections between religion and society, which not only haven't vanished, but show certain signs of getting stronger. Among other fields of human activity, the tendency of resacralisation manifests itself in visual practices, prompting authors to address such essential part of their historical heritage as religious images. The thesis traces the emergence and development of Christian topic within secular art since 1960s till today (2010s).

It's demonstrated that the presence of Christian tradition, due to its marginalized status, was mostly exclusively limited to non-official art in the late Soviet epoch. The visual language of the compositions by Ukrainian non-conformists (like F. Humeniuk, F. Seman, O. Aksinin, V. Naumec, V. Hontariv and others) draw inspiration from the experiments of the early 20th century avant-garde, as well as from the eloquent formulas of folk art. The masters refer both to the stories of the Old and to the New Testament, although the former were more popular due to their historicist character that slightly shadow the theological background.

It's claimed, the late 1980s – 2010s witness the emergence of a more systematic approach towards the problematics, as Christian images now often appear not as an episodic element of one's legacy, but become the cornerstone for the art of many authors, like V. Koltun, O. Zhyvotkov, D. Movchyan. The means these artists apply are extremely diverse and adopted from the postmodernist practices, the inertia of which is still traceable in Ukraine. The three most common singled out in the thesis are citation, reminiscence and author's interpretation. All of them establish different relations with the canons of ecclesiastic art and help masters to avoid mere tautology of the methods of the past, expanding them with subjective vision and personal attitude. For instance, the elements of Byzantine canon, like traditional iconographic schemes, symbols, visual plasticity, create a bridge with the viewers, addressing the cultural codes, which allow articulating the wide spectrum of topics. Among those topics, the questions of the national identity occupy a special place, represented using the aesthetic and stylistic optics of baroque – one of the landmark epoch for Ukrainian culture, which has left a unique, visually bright historical heritage (O. Zalyvakha, I.-V. Zadorozhnyi, K. Kasianenko and others).

Despite almost 70 years of atheist policy, Christian tradition remained deeply intertwined with the local context, continuing to provide artists with the visual codes to create complex, multilayered archetypes to describe some key religious notions. Image paradigm. It's suggested to describe them as 'images-paradigm' – a term from Byzantine study, which is here utilized for the first time in the discourse of the secular art. Three images-paradigms in contemporary Ukrainian art has been analyzed: image-paradigm of Paradise, image-paradigm of Temple and image-paradigm of Motherhood. Christian theological concepts and strive for transcendence also find their embodiment in the philosophical visions of nonfigurative painting, installation and performance, raising the question of

circulation of such type of imagery. The research stresses the fact that the line between ecclesiastic objects (namely icons) and secular pieces on religious topic is often blurred, being all marked as 'sacred art' at the variety of exhibitions and festivals held in Ukraine since the mid-2000s. This nuance matches the general dynamics of seeking to find a more personalized perception of faith, combined with the desire to escape relativism and nihilism of modern society.

Key words: Christian tradition, resacralisation, representation, canon, iconography, contemporary Ukrainian art, image-paradigm.

АННОТАЦИЯ

Осадчая Александра Анатольевна. Репрезентация христианской традиции в украинском искусстве второй половины XX – начала XXI века. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.05 — изобразительное искусство. Львовская национальная академия искусств Министерства культуры и информационной политики Украины. Львов, 2020.

Диссертация является одним из первых комплексных исследований функционирования христианской тематики в творчестве украинских художников 1960-х – 2010-х гг. В работе прослежена динамика реактивации христианской традиции и её развития в рамках светского искусства от позднесоветского периода в Украине до сегодняшнего дня. Раскрыта связь всплеска интереса к проблематике в Украине с процессом ресакрализации культуры, который происходит на глобальных уровнях. Рассмотрены основные механизмы репрезентации христианской традиции, адаптации и трансформации канонов церковного искусства в светской практике. Предложено использование конструкта «образ-парадигма» в контексте описания подходов авторов к интерпретации религиозной тематики. На основе искусствоведческого анализа продемонстрирована множественность творческих стратегий, используемых авторами, указаны источники их инспирации, варьирующиеся от переосмысления авангардных поисков до постмодернистских методов (цитация, деконструкция и др.) и иеротопического моделирования пространства в неклассических видах искусства.

Ключевые слова: христианская традиция, ресакрализация, репрезентация, канон, иконография, современное украинское искусство, образ-парадигма